

Gerrit Adriaensz Berckheyde, De bocht van de Herengracht bij de Nieuwe Spiegelstraat te Amsterdam, 1672

Het gezicht op de gouden bocht van de Herengracht van Gerrit Berckheyde (Haarlem 1638–1698 Haarlem) (afb. 33) komt voor vele bezoekers van het Rijksmuseum als een grote verrassing. Na de wat gechargeerde visie op het Hollands familieleven van Jan Steen en de romantisch getinte landschappen van Jacob van Ruisdael wordt menige bezoeker door de mathematische strakke lijn van dit schilderij getroffen. Berckheyde heeft met een koele berekening de diagonalen in de compositie laten contrasteren met de verticale elementen, waarbij de open bouwplaatsen in de gevelwand opvallen en waarbij diagonalen en verticalen knap worden afgezet tegen de horizontale gelaagdheid van de wolkenlucht.¹

De vraag hoe dit *G. BerckHyde 1672* gesigeneerde en gedateerde schilderij tot stand is gekomen is intrigerend. Heeft Berckheyde een lange zonnige dag doorgebracht op de kade van de Herengracht, alle huizen nauwkeurig nagetekend en dat geheel thuis in perspectief gezet? Heeft hij de beschikking gehad over een ruimte in een van de aan de overzijde gelegen panden en vandaaruit een voorbereidende tekening kunnen maken of misschien zelfs een eerste opzet van het schilderij vervaardigd? Het schilderij was in ieder geval in oktober van 1672 gereed, want in de wijnmaand van dat jaar maakte Joost van den Vondel zijn gedicht op dit schilderij.

Op de Nieuwe Heeregracht geschilderd door Geeraert Berkheide.

*Berkheide maelt de Heeregracht
Naer 't leven, waerdigh om 't aenschouwen.
Koop schilderkunst: vermij het bouwen.
Waerom ? 't is Fransche middernacht.
Dus wacht op eenen heldren morgen.
In huisbouw steeken moeite en zorgen.*

Waarom maakte hij dit schilderij? Toch niet om Vondel te gerieven die het gebruikte als aanwijzing voor de mogelijke rampen die een mens kunnen overvallen. Het lijkt waarschijnlijker dat het stuk is gemaakt voor een van de bezitters van de afgebeelde huizen. De belangrijkste kandidaat is dan, naar mijn mening, de bewoner van het tweede pand van rechts, tegenwoordig Herengracht 438, het enige huis waarbij zich een menselijke activiteit afspeelt. Enkelen beklimmen de trap naar de deur op de hoofdverdieping, terwijl anderen naar dit huis op weg lijken te zijn. Het perceel was in 1672 eigendom van Guillaume Pels en de bouw ervan werd pas in 1673 voltooid. Wellicht heeft de gevel er in het najaar van 1672 al gestaan. Het huis geheel rechts op het schilderij is zo mogelijk nog monumentaler. Het werd gebouwd in opdracht van Diederick de Vlaming van Oudtshoorn en was wel in 1672 gereed.² Misschien echter is dit alles toch te speculatief en werd het schilderij voor de vrije markt

Afb. 33. Gerrit Adriaensz Berckheyde. *De bocht van de Herengracht bij de Nieuwe Spiegelstraat te Amsterdam*, 1672. Paneel, 40,5 x 63 cm.

vervaardigd. Voor deze gevelrij, die de artistieke staalkaart liet zien van de meest geavanceerde architectuur van die dagen, moet zeker een grote belangstelling hebben bestaan.

In het artistieke effect met alle nauwgezetheid en zorgvuldige voorbereiding contrasteert het schilderij krachtig met die beroemdste gevel van Nederland, *Het straatje* van Johannes Vermeer. Waar deze liefdevol een oudere gevel vastlegde en alle bouwmaterialen hun eigen sfeer meegaf, daar toont Gerrit Berckheyde vooral zijn mathematisch vermogen. Door de eigen conceptie en de zorgvuldige uitwerking daarvan heeft Berckheyde, die doorgaans niet tot de grootmeesters van de Hollandse zeventiende eeuw wordt gerekend, toch een uitgesproken meesterwerk geschapen.

W. K.

Noten

¹ Aangekocht uit de verzameling J. Goudstikker en Erven, Amsterdam, met steun van de Rijksmuseum-Stichting en een extra bijdrage van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, 1980 (inv.nr. A 4750). Ten tijde van de aankoop van dit schilderij werd het horizontale effect van de wolkenlucht geheel teniet gedaan door een vergroting van het paneel waarop de wolken op niet bijpassende wijze waren aangevuld. Deze vergroting is destijds, zoals blijkt uit de nog aanwezige afschuining aan de achterzijde, bovenop het oorspronkelijke schilderij geplaatst zonder dat daarbij een noemenswaardig deel van het oorspronkelijke paneel is vervangen. Wel is het paneel, zoals inmiddels is gebleken uit de onregelmatige zaagsnede, aan de linker zijde verkleind, naar mag worden aangenomen met ongeveer drie centimeter.

² Voor de huizen en hun bewoners, zie H. de la Fontaine Verwey e.a., *Vier eeuwen Herengracht*, Amsterdam 1976.